

Centrum Badań Opinii Społecznej

ul. Żurawia 4 skr. pt. 24

00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04; 29-35-69

Telefon dyżurny: 21-34-34

ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41

Telex: 816-436

AE/17/1/90

OPINIA SPOŁECZNA O PZPR W BADANIACH CBOS W LATACH 1984-1989

Warszawa, styczeń 1990 r.

W styczniu 1990 roku na pytanie: *Czy, Pana(i) zdaniem, działalność PZPR dobrze służy społeczeństwu i jest zgodna z jego interesami?* twierdząco odpowiedziało 12,2% respondentów, przecząco - 59,6%, a nie miało zdania 27,9%. Wypowiadając się w kwestii ewentualnych zamiarów wyborczych, chęć głosowania na PZPR wyraziło jedynie 2,7% badanych. Są to najniższe społeczne notowania PZPR od początku ich rejestrowania przez Centrum Badania Opinii Społecznej.

Przeoglądając wyniki badań, dotyczące społecznej aprobaty działalności partii z ostatnich kilku lat¹, nasuwa się wniosek, że obecny tak niski jej poziom w zasadzie nie powinien dziwić, gdyż jest naturalnym efektem systematycznego, trwającego już od dłuższego czasu, zmniejszania się zaufania do PZPR.

W sytuacji, gdy spadek aprobaty społecznej partii wywołał spektakularną zmianę jej pozycji - z centralnej siły politycznej w siłę peryferyjną, która nie tylko sama oddała władzę, ale i zmierza do samolikwidacji - rzeczą niezmiernie istotną jest zidentyfikowanie przyczyn tego spadku. Dane dotychczasowych badań CBOS nie są wystarczające do udzielenia wyczerpującej odpowiedzi w tej kwestii - są jednak na tyle bogate, że pozwalają na postawienie kilku hipotez, mogących służyć za punkt wyjścia przy próbach jej formułowania.

Na podstawie analizy społecznych ocen na temat samej PZPR, jak i spraw i problemów, na które miała ona bezpośredni wpływ, można wnioskować, że generalną przyczyną społecznego odrzucenia partii było to, iż budowała ona nie akceptowaną przez społeczeństwo rzeczywistość - zarówno w wymiarze systemowo-politycznym, jak i ekonomicznym - korzystając przy tym z mechanizmów i środków, których ono również nie akceptowało.

¹ W opracowaniu wykorzystano wyniki badań CBOS, zawarte m.in. w następujących komunikatach: "Po X Zjeździe PZPR. Zainteresowania, komentarze, oczekiwania i nadzieje", CBOS wrzesień 1986 r.; "PZPR w opinii społecznej", CBOS październik 1986 r.; "POP w opinii pracowników gospodarki uspołecznionej", CBOS maj 1987 r.; "Opinia publiczna o instytucjach i organizacjach społeczno-politycznych oraz politykach", CBOS grudzień 1987 r.; "Opinia publiczna o instytucjach i organizacjach społeczno-politycznych oraz osobach aktywnych w życiu publicznym kraju", CBOS maj 1988 r.; "X Plenum KC PZPR w opinii społecznej", CBOS luty 1989 r.; "Opinia społeczna o instytucjach i organizacjach społeczno-politycznych", CBOS luty 1989 r.; "Świat instytucji politycznych w świadomości społecznej", CBOS listopad 1989 r.

Przyczyna generalna jest oczywiście sumą przyczyn cząstkowych, wśród których można wymienić następujące:

- partia realizowała model socjalizmu, który rozmiął się z oczekiwaniami społecznymi, a jego podstawowe wartości służyły - w pewnych okolicznościach - jako dodatkowy, obciążający konto partii weryfikator skuteczności i wiarygodności jej działania;

- partia poprzez swoje usytuowanie w wykreowanym przez siebie systemie politycznym i przyjętą rolę hegemonia-omnipotentna stała się - w warunkach pogłębiającego się kryzysu - głównym adresatem społecznych zarzutów zarówno na tle politycznym, jak i ekonomicznym;

- partia będąc propagatorem nośnych społecznie haseł, stanowiących swego rodzaju źródła jej legitymizacji, nie tylko nie była postrzegana jako gwarant ich realizacji, lecz przeciwnie - jako siła konserwatywna, utrudniająca społecznie oczekiwane zmiany;

- partia nie potrafiła zdobyć poparcia nie tylko ogółu społeczeństwa, ale nawet własnych członków.

Wymienione powody - hipotezy można wywieść, przy pewnych ograniczeniach interpretacyjnych, z wielu konkretnych danych uzyskanych z badań opinii społecznej.

Opinie o socjalizmie

Przeprowadzane w ciągu kilku lat badania ujawniały daleko posunięty krytycyzm wobec istniejącego w Polsce ustroju. Krytycyzm ten nie oznaczał, przynajmniej do pewnego czasu, odrzucenia - poza jednym² podstawowych jego kanonów, ale negatywną ocenę ich praktycznej realizacji. Biorąc pod uwagę, że zgodnie z przyjętymi założeniami ustrojowymi wyłącznie partia ponosiła odpowiedzialność za tę realizację, negatywne jej oceny nie pozostawały bez wpływu na odbiór społeczny PZPR.

W 1984 roku na pytanie: *Czy chciał(a)by Pan(i), aby świat zmierzał w kierunku socjalizmu w takiej formie jak w Polsce?* uzyskano następujący rozkład odpowiedzi (dane w %):

---

² Kierownicza rola PZPR - zob.str 5.

	robotnicy		inteligencja	
	IV'84	X'84	VI'84	IX'84
- zdecydowanie tak	3,3	2,9	0,4	1,0
- tak	6,3	9,6	3,4	3,0
- raczej tak	10,9	12,3	10,3	8,9
- raczej nie	19,9	18,4	25,7	20,7
- nie	19,7	20,4	20,7	22,7
- zdecydowanie nie	16,4	11,0	23,3	25,3
- trudno powiedzieć	22,2	24,0	15,9	18,3

W latach 1984-1986 wobec istniejącego niezadowolenia z sytuacji kraju kilkakrotnie pytano respondentów: *Co należałoby zrobić przede wszystkim, żeby się w kraju poprawiło?* - oto odpowiedzi (dane w %):

	XII'84	VI'85	III'86
- zmienić ustrój	17,9	7,4	10,8
- zreformować system polityczny według zasady: "Socjalizm bez wypaczeń"	46,9	38,6	48,1
- zreformować gospodarkę	65,8	64,7	64,8
- zwiększyć zasięg i częstość konsultacji społecznych	42,7	38,8	36,1

W ciągu kilku lat zmieniły się również społeczne oceny bilansu zysków i strat, jakie przyniósł socjalizm. Na pytanie: *Czy uważa Pan(i), że ustrój socjalistyczny przyniósł większości ludzi w Polsce same straty lub same korzyści?* rozkład odpowiedzi był następujący (dane w %):

	I'87	V'87	VII'89
- same korzyści	4,0	2,5	0,6
- więcej korzyści niż strat	42,6	38,4	12,9
- tyle samo korzyści co strat	31,8	30,2	32,7
- więcej strat niż korzyści	9,8	13,9	37,0
- same straty	0,9	0,4	14,7
- trudno powiedzieć	10,5	14,3	2,1

Jak łatwo zauważyć, generalne załamanie się atrakcyjności socjalizmu nastąpiło wkrótce po czerwcowych wyborach. Zmiana społecznych nastawień wobec niego była tym bardziej symptomatyczna, że jeszcze dwa miesiące wcześniej, tzn. w maju 1989 roku na pytanie: *Na czym, Pana(i) zdaniem, powinny polegać przemiany polityczne w naszym kraju?* respondenci odpowiadali (dane w %):

	V'89
- na reformie istniejącego w Polsce socjalizmu	22,4
- na wprowadzeniu całkowicie nowego socjalizmu	38,6
- na rezygnacji z ustroju socjalistycznego	21,7
- trudno powiedzieć	17,3

Stosunek respondentów do poszczególnych kanonów ustroju socjalistycznego był zróżnicowany. Już w 1984 roku najczęściej kwestionowano jedną z jego elementarnych zasad - kierowniczą rolę PZPR. Na pytanie: *Jaki jest, Pana(i) zdaniem, stosunek większości społeczeństwa do niżej podanych zasad?* uzyskano następujący rozkład odpowiedzi (dane w %):

	akceptuje w pełni lub z pewnymi zastrzeżeniami	traktuje obojętnie	nie akceptuje i chciałaby zmienić	trudno powiedzieć
- kierowniczej roli PZPR	21,8	34,1	33,7	9,9
- sojuszu z ZSRR i państwami socjalistycznymi	28,9	28,8	31,4	10,4

- państwowej własności środków produkcji	65,2	20,6	5,2	8,2
- przewodniej roli klasy robotniczej	52,7	25,7	9,9	11,0
- gwarancji rodzinnej własności indywidu- alnych gospodarstw rolnych	79,3	9,5	1,6	8,9

Opinie społeczne na temat systemu politycznego
i sposobów sprawowania władzy

W 1985 roku opinia społeczna uważała PZPR za najbardziej, obok rządu i Sejmu, wpływową instytucję w Polsce. Dla znacznego odsetka ankietowanych słowo "władza" oznaczało po prostu PZPR lub jej instancje kierownicze: Komitet Centralny, Biuro Polityczne czy ogólnie-aparat partyjny; dla 48,9% - rząd, Radę Ministrów; 25% definiowało ten termin w kategoriach bardzo nieprecyzyjnych, a 13,7% badanych kojarzył się on z Sejmem. Na pytanie: *Jakie, Pana(i) zdaniem, instytucje, osoby lub kręgi osób mają decydujący, faktyczny głos w sprawach kraju?* uzyskano następujący rozkład odpowiedzi:

- KC PZPR, Biuro Polityczne, aparat partyjny, PZPR, partia - 62,7%
- rząd, premier, Rada Ministrów, ministrowie - 45,7%,
- gen.W.Jaruzelski - 32,9%,
- Sejm, Rada Państwa - 29,7%.

W tymże roku 83% ankietowanych wyraziło pogląd, iż PZPR ma duży lub znaczny wpływ na sprawy kraju. Warto zwrócić uwagę, że wpływ ten - jako konstatacja faktu - nie budził wątpliwości, o czym świadczył niski procent odpowiedzi "trudno powiedzieć". Wymowne jest zestawienie tych opinii z przytoczonymi wcześniej preferencjami społecznymi co do zasad ustrojowych, gdzie kierowniczą rolę partii akceptowano najrzadziej.

W 1984 roku respondenci wypowiedzieli się na temat sposobów wypracowywania decyzji w ważnych dla państwa kwestiach. Oto lista tych metod, uszeregowanych według wielkości wskazań:

- 1) pytanie o zdanie wszystkich obywateli, ogólnonarodowe referendum - 85,1%,
- 2) wszystko jest dyskutowane i rozstrzygane w Sejmie - 80,6%,
- 3) decyzje są podejmowane po dyskusjach i uzgodnieniach między związkami zawodowymi i organizacjami podobnego typu a rządem - 76,5%,
- 4) rozstrzygnięcia następują po dyskusjach i uzgodnieniach między związkami zawodowymi i organizacjami podobnego typu a partią i stronnictwami politycznymi - 66,6%,
- 5) rozstrzygnięcia zapadają w drodze dyskusji i uzgodnień różnych ugrupowań społeczeństwa w ramach PRON - 48,9%,
- 6) dyskusje i rozstrzygnięcia są sprawą PZPR i stronnictw politycznych (ZSL i SD) - 43,4%,
- 7) dyskusje i rozstrzygnięcia należą do PZPR - przodującej siły politycznej społeczeństwa - 35,8%.

W tym samym roku ponad 70% ankietowanych wyraziło opinię, że "społeczeństwo nie musi być bogate, ale musi mieć zagwarantowany wpływ na decyzje władz". Symptomatyczny był rezultat konfrontacji społecznych oczekiwań i preferencji z oceną praktyki. Na pytanie: *Czy i jak często miewa Pan(i) odczucie niedostatecznego wpływu na to, w jakim kierunku toczy się życie naszego społeczeństwa?* respondenci odpowiedzieli:

	robotnicy		inteligencja	
	IV'84	X'84	VI'84	IX'84
- tak, bardzo często	21,8	19,4	31,4	35,1
- dość często	28,6	24,0	33,7	28,6
- raczej rzadko	12,3	8,9	15,5	10,7
- bardzo rzadko	5,7	6,3	5,8	8,9
- nie	19,2	20,4	8,9	10,3
- trudno powiedzieć	11,8	-	4,8	6,3

Dość powszechne (75,6% wskazań) było też w 1984 roku przekonanie, że "o większości ważnych spraw, które dotyczą społeczeństwa, decydują jednostki mające silną władzę, pozycję i układy".

Jedynie 24,3% badanych miało poczucie pewnego współdziałania w decydowaniu o sprawach kraju. Zdaniem respondentów negatywny wpływ na rozwój Polski ma przede wszystkim silna kontrola aparatu administracji przez partię, tłumienie krytyki i nadużywanie władzy:

silna kontrola aparatu administracji przez partię

	robotnicy		inteligencja	
	IV'84	X'84	VI'84	IX'84
bardzo duży	17,4	18,1	25,0	30,1
duży	21,4	20,1	23,2	19,7
dość duży	17,9	17,7	20,2	19,4
raczej mały	15,2	17,1	16,2	14,9
mały	10,0	10,7	7,9	7,6
nie ma	16,6	15,0	7,3	8,0

tłumienie krytyki

bardzo duży	20,4	22,0	31,5	31,9
duży	34,9	32,9	30,3	30,6
dość duży	23,8	20,9	25,9	23,9
raczej mały	8,3	10,6	8,5	7,4
mały	4,7	6,0	2,8	4,9
nie ma	7,2	7,2	0,7	1,4

nadużywanie władzy

bardzo duży	37,6	49,9	33,6	49,7
duży	30,4	25,3	32,9	24,9
dość duży	15,5	16,3	14,7	16,9
raczej mały	6,7	5,5	6,6	5,7
mały	3,4	1,8	6,2	1,7
nie ma	5,6	1,0	5,7	1,7

Od 1987 roku CBOS w swoich badaniach zaczął rejestrować dość szybki, choć nie pozbawiony wahań, wzrost dezaprobaty społecznej dla dotychczasowego sposobu sprawowania władzy (tab.1).

Tabela 1

w procentach

Stwierdzenia	Respondenci według terminów badań					
	I '87	III '87	II '88	XI '88	I '89	III '89
Istniejący w Polsce system władzy jest dobry i w zasadzie nie wymaga zmian	9,8	8,0	6,2	3,6	1,8	1,9
Istniejący w Polsce system władzy jest w zasadzie dobry, choć pewne zmiany byłyby potrzebne	53,7	45,7	39,2	26,2	19,7	24,9
Istniejący w Polsce system władzy wykazuje wiele nieprawidłowości. Konieczne są duże zmiany	27,0	35,0	33,8	43,1	49,2	46,6
Istniejący w Polsce system władzy jest zły. Byłoby to z korzyścią dla wszystkich, gdyby go całkowicie zmienić	3,6	7,5	9,2	19,1	21,8	17,7
Trudno powiedzieć	5,5	3,7	11,3	7,8	7,3	8,6

Opinie o PZPR

Stosunek do PZPR warto prześledzić na tle przytoczonych opinii o życiu społeczno-politycznym kraju (tab.2). Badaliśmy go za pomocą pytania: *Czy działalność partii dobrze służy społeczeństwu i jest zgodna z jego interesami?* W czerwcu '85 jeszcze 66,2% badanych odpowiedziało na nie pozytywnie (18,3% - negatywnie), mimo że wcześniej dość krytycznie oceniano zasady naszego ustroju, a przecież przede wszystkim partia była ich realizatorką. Od lata tegoż roku notowania PZPR w opinii społecznej zaczęły spadać. Warto przy tym zwrócić uwagę na fakt, że w latach osiemdziesiątych jednocześnie z zanikaniem objawów ostrych konfliktów politycznych ubywało nadziei na rozwiązanie potęgujących się kłopotów gospodarczych. W konsekwencji większość spraw, w tym polityczne, postrzegano i oceniano przez pryzmat problemów gospodarczych. Poczucie zagrożenia w sferze ekonomicznej wywołało krytyczne nastawienie do całej rzeczywistości społecznej i politycznej kraju. W sytuacji, gdy partia zarówno "systemowo", jak i w odbiorze społecznym była czynnikiem najbardziej odpowiedzial-

Tabela 2

Instytucje i organizacje	Ocena działalności według terminów badań														
	zgodna z interesami społeczeństwa (zaufanie)														
	VI '85	XII '85	VII '86	XII '86	VII '87	XI '87	II '88	V '88	VIII '88	XI '88	I '89	V '89	VII '89	XI '89	I '90
Rząd, Rada Ministrów	75,5	77,1	71,6	69,9	72,7	63,0	51,5	51,4	33,6	72,4	56,9	58,5	34,9	87,4	75,0
Sejm	79,1	79,3	75,7	79,4	78,0	70,7	69,2	69,9	60,7	76,7	61,5	58,9	65,4	88,7	79,2
Wojsko	74,3	81,0	77,8	77,3	77,4	75,0	68,5	66,2	66,4	74,1	65,6	66,4	60,3	62,0	55,4
Senat	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	62,9	86,3	75,9
PZPR	66,2	52,6	56,4	49,5	53,1	44,3	34,4	35,4	26,6	38,6	26,2	29,1	18,1	13,9	12,2
Kościół	80,3	80,3	79,6	80,0	82,0	78,8	77,1	74,1	74,9	84,0	84,6	81,2	83,5	87,8	84,5
Związki zawodowe skupione w OPZZ	61,9	58,3	57,6	56,3	50,6	47,3	52,2	56,6	48,6	59,9	56,8	41,9	41,3	36,7	37,5
Opozycja - przeciwnicy PZPR ^{a)}	20,4	20,5	19,3	15,8	18,3	16,3	21,4	21,8	26,2	37,1	45,9	-	-	-	-
"Solidarność"	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	70,8	74,3	83,5	84,4
niezgodna z interesami społeczeństwa (nieufność)															
Rząd, Rada Ministrów	12,9	13,2	18,3	17,2	15,2	24,0	34,7	33,8	51,3	15,1	28,6	27,7	45,7	4,5	11,9
Sejm	8,1	9,3	13,6	9,3	10,1	16,7	18,5	18,0	22,5	14,2	24,1	25,1	9,3	4,1	8,9
Wojsko	13,3	11,4	13,7	12,1	9,2	13,8	16,3	18,6	18,1	14,8	19,1	19,2	20,6	4,5	15,7
Senat	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9,3	4,1	11,0
PZPR	18,3	28,2	26,9	30,8	26,3	37,0	45,8	42,4	52,1	42,9	53,8	53,4	61,8	62,9	59,6
Kościół	8,1	9,6	12,4	10,0	8,6	13,0	12,1	12,9	13,2	8,0	8,0	11,5	8,0	5,7	6,7
Związki zawodowe skupione w OPZZ	16,7	23,1	24,3	23,9	25,1	30,5	27,9	24,4	29,9	23,7	25,4	35,6	32,7	32,6	31,4
Opozycja - przeciwnicy PZPR ^{a)}	40,9	45,7	43,5	49,0	41,4	45,0	38,7	42,3	37,5	31,8	21,2	-	-	-	-
"Solidarność"	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10,3	9,8	5,7	9,4

a) Do lutego '88 pytało ogólnie o opozycję, a nie o opozycję rozumianą jako przeciwnicy PZPR.

nym za stan kraju, spadek - przy pogłębiającym się ciągle kryzysie ekonomicznym - jej notowań był nieunikniony, choć wiele wskazuje na to, że w jakimś stopniu odwracalny (przynajmniej do pewnego czasu). Świadczyły o tym okresowe poprawy ocen partii - w momentach, gdy konkretne jej działania wzbudzały nadzieje społeczne. Tak było m.in. w lipcu '86, tzn. w okresie X Zjazdu. Kiedy po Zjeździe zapytano pracowników gospodarki uspołecznionej, czy uchwalony program stwarza nadzieję na szybszy rozwój kraju, odpowiedzi optymistycznej udzieliło 41,5% respondentów, pesymistycznej - 25,1%, nie miało zdania - 33,4%. Jednak na pytanie: czy postanowienia X Zjazdu uda się urzeczywistnić? ankietowani odpowiadali: "tak" - 11,9%, "częściowo tak, częściowo nie" - 26,1%, "nie" - 11,7%, "trudno powiedzieć" - aż 48,7%.

Przytoczone dane wskazują, że choć obrady X Zjazdu korzystnie - ale tylko okresowo - wpłynęły na nastroje społeczne, to jednak utrzymała się pesymistyczna opinia o możliwości realizacji podjętych tam postanowień, wynikająca ze znacznej niewiary w konsekwencję partii podczas wprowadzania ich w życie.

Korzeni tego sceptycyzmu można m.in. dopatrywać się w rejestrowanej przez CBOS, np. w lipcu '86, społecznej podejrzliwości wobec kierownictwa partii. Posądzano je o brak rzeczywistej woli realizacji przyjętego na Zjeździe programu. Celem kierownictwa - zdaniem znacznej części badanych - była bowiem realizacja własnych interesów i ochrona aparatu partyjnego, na dalszym dopiero miejscu: dobro społeczne.

Negatywny stosunek do kierownictwa PZPR współwystępował z negatywnym odbiorem członków partii. W maju 1986 roku na pytanie: *Dlaczego, Pana(i) zdaniem, ludzie należą do PZPR?* otrzymano trzy rodzaje odpowiedzi:

- negatywne - 44,1% (typowe opinie: *dążą do zdobycia stanowisk i dochodów; chcą ułatwić sobie życie; bo istnieją naciski, żeby zapisywać się do PZPR*);

- pozytywne - 23,8% (typowe opinie: *chcą urzeczywistnić ideały, w które wierzą; chcą być aktywni w życiu społecznym i politycznym; przynależność do PZPR daje możliwość wpływu na życie społeczne i polityczne*);

- nie zawierające wyraźnej oceny pozytywnej lub negatywnej'
- (typowe opinie: część z wyboru i wewnętrznej potrzeby, a część z myślą o korzyściach; większość dla kariery, ale część z przekonania; większość wierzy w ideały socjalistyczne, a część wstąpiła, bo musiała).

Po wspomnianym, związanym z X Zjazdem, małym wzroście notowań PZPR, przez ponad dwa lata trwało dość stałe (wahnięcie w lipcu '87) obniżanie się ich, aż do poziomu z sierpnia '88, gdy zaufanie do PZPR deklarowało już tylko 26,6% badanych, a jego brak - 52,1%. Kolejna poprawa ocen (ok. 40% respondentów deklarowało zaufanie do niej) miała miejsce w listopadzie tegoż roku, a impulsem do niej było objęcie steru rządu przez M. Rakowskiego. Zmiana ta nie miała jednak trwałego charakteru i wkrótce notowania powróciły do poprzedniego poziomu, by potem obniżyć się jeszcze bardziej. Po czerwcowych wyborach do Zgromadzenia Narodowego rozmiary społecznego odrzucenia PZPR powiększyły się.

Silny krytycyzm wobec PZPR, charakterystyczny dotąd dla przeciwników tzw. realnego socjalizmu, w roku 1989 zaznaczył się w całym społeczeństwie, nie wyłączając jej członków i koalicyjnych sojuszników. Świadczą o tym wypowiedzi należących do partii w kwestii, czy działalność PZPR dobrze służy społeczeństwu i jest zgodna z jego interesami. Wprawdzie i dawniej część z nich oceniała partię negatywnie, to jednak poczynając od sierpnia '88 aprobujący ją stanowili mniej niż połowę jej członków.

W badaniu ze stycznia 1989 roku prawie 2/3 respondentów było przekonanych, że większość społeczeństwa polskiego jest przeciwna partii. Postrzegano ją jako organizację wyizolowaną ze społeczeństwa. W odpowiedzi na pytanie: na kogo PZPR może liczyć? najczęściej wskazywano na jej członków (23,2%) czy tylko na ich część (12,5%) lub aparat partyjny (7,6%). Ponadto często do stronników PZPR zaliczano grupy zawodowe zainteresowane trwałością systemu politycznego: wojsko i milicję (7,7%), ludzi na stanowiskach kierowniczych (6,4%), tych, którym się dobrze powodzi (5,1%), karierowiczów (3,5%) czy administrację (2%).

Z badań wynikało również, że ankietowani nie traktowali partii jako wspólnoty ideologicznej czy ruchu społecznego, lecz jako instytucję zorganizowaną wokół sprawowania władzy politycznej.

Przeważająca liczba badanych uważała, że po stronie władzy i PZPR można częściej spotkać przeciwników porozumień typu "okrągłego stołu" niż po stronie opozycji. Podejmując próbę określenia motywów niechęci do porozumienia środowiska partyjno-rządowego, respondenci eksponowali przede wszystkim zagrożenie osobistych interesów ludzi władzy - utratę przywilejów i wygodnego pełnienia funkcji kierowniczych w warunkach monopolu, rządziej lęk przed następstwami utraty władzy, najrzadziej - doktrynerstwo ideologiczne i konserwatyizm myślenia politycznego.

Dziś łatwo również zweryfikować przewidywania badanych na temat wpływu obrad "okrągłego stołu" na zaufanie społeczeństwa do władz PZPR. Prawie połowa z nich była wówczas przekonana, że spotkanie nie będzie miało wpływu, wśród pozostałych równie często przewidywano spadek zaufania co i jego wzrost. Można stwierdzić, że "okrągły stół" nie poprawił, a raczej pogorszył społeczny wizerunek PZPR.

Dokładniejsza analiza społecznych opinii na temat partii, zebranych w ciągu ostatnich kilku lat, pozwala zorientować się, że u źródeł dużego krytycyzmu wobec PZPR tkwiło przekonanie o skostnieniu partii i jej małych możliwościach rozwojowych. Większość badanych w styczniu 1989 roku była przekonana o braku istotnych zmian w PZPR. Wprawdzie po X Plenum KC odsetek dostrzegających korzystne przeobrażenia w partii wzrósł (do 30), lecz w parę tygodni po Krajowej Konferencji Delegatów znowu spadł do 26. Dla przypomnienia - w lipcu '86, a więc w okresie X Zjazdu PZPR, korzystne zmiany w działalności PZPR dostrzegało 37,9%, ich brak 32,4% badanych.

W pierwszym półroczu 1989 roku zmieniły się poglądy na temat charakteru zmian w partii, określano je jako głębsze. Częściej niż poprzednio zauważano objawy "nowego" w działaniu partii. Powstała nawet dość paradoksalna sytuacja - społeczeństwo negatywnie oceniało samą PZPR, a pozytywnie jej decyzje i inicjatywy. W styczniu tegoż roku przeważały pochwały partii za jej otwartość wobec społeczeństwa, wolę demokratyzacji życia społecznego i akceptację pluralizmu. W maju podwoiła się liczba dostrzegających chęć rezygnacji partii z hegemonii i monopolu, częściej

zauważano jej samokrytykę - przyznawanie się do błędów, zmiany kadrowe (w tym pokoleniowe) oraz demokratyzację wewnętrzną. Na tym tle można domniemywać, że spadek między styczniem a majem odsetka dostrzegających zmiany w partii wynikał ze wzrostu wymagań badanych co do niezbędności przeobrażeń w PZPR.

Ankietowani, pytani o przyczyny braku zauważalnych przemian w partii, najczęściej wymieniali: niezmiennosc kierownictwa i działaczy na różnych szczeblach. Dopiero na dalszych miejscach znalazły się: skostniały styl myślenia i niechęć do głębokich reform.

Opinie o występowaniu zmian w partii i ich kierunku zróżnicowane były przez przynależność polityczną badanych. Członkowie PZPR, częściej niż pozostali, mówili zarówno o pozytywnych, jak i negatywnych zmianach. Te ostatnie wypowiedzi, za którymi prawdopodobnie kryła się niechęć do ograniczania zakresu władzy i odpowiedzialności, stosunkowo często pojawiały się wśród partyjnych i bezpartyjnych działaczy społecznych.

Na kilka tygodni przed wyborami, tuż po Krajowej Konferencji Delegatów, krytycyzm wobec PZPR wyrażał się niewiarą w jej zdolności programotwórcze. Wynikało to z ukształtowanych na podstawie przebiegu tej konferencji wyobrażeń co do udziału partii w reformowaniu państwa. Przy znacznym odsetku braku opinii, większość badanych (28,5%) była przekonana, że nie ma ona programu odpowiadającego społeczeństwu i nie jest w stanie go wypracować, a 12,8% określiło go jako zbyt ostrożny. Jedynie 6,1% postrzegało PZPR jako ważną siłę w reformowaniu państwa.

Prezentowane opinie nie oznaczają, że w maju 1989 roku, a więc na parę tygodni przed wyborami, przynajmniej w części konkurencyjnymi, badani negatywnie oceniali szanse partii na sprostanie wymaganiom republiki parlamentarnej. Przewidujący pozostanie PZPR przy władzy (37%) po wolnych wyborach w 1993 roku mieli niewielką przewagę nad tymi, którzy prognozowali, że ją utraci (34,8%). Odwrotne proporcje występowały przy określaniu osobistych preferencji: 52,6% było za odsunięciem PZPR od władzy (z tego 27,3% -

z zachowaniem statusu liczącej się w kraju partii, a 25,3% - z utratą znaczenia czy nawet tożsamości), 22,4% - za jej pozostaniem przy władzy (z tego 16,3% - przy utracie znaczenia, a 6,1% - przy zyskaniu na sile i pozostaniu najliczniejszą partią). W maju 1989 roku krytyczny stosunek do PZPR miała prawie 1/3 jej członków. Wyrażał się on m.in. w tym, że nie przywiązywali większej wagi do Konferencji Delegatów, nie wierzyli, by partia była w stanie wypracować program odpowiadający społeczeństwu, a w 1993 roku utrzymać się przy władzy. Spośród ankietowanych, należących do PZPR, 40% powiedziało, że byłiby zadowoleni, gdyby w wyniku wolnych wyborów w 1993 roku partia utrzymała się przy władzy, 20% - że cieszyłoby się, gdyby ją utraciła.

Wyraźne załamanie społecznych notowań, jak już wcześniej zaznaczono, nastąpiło w lipcu '89, tzn. po czerwcowych wyborach. Zaufanie obniżyło się do 18,1%, a jego brak deklarowało 61,8% respondentów. Sytuacja taka utrzymała się do września, by po kolejnym spadku - w listopadzie - osiągnąć wartości - odpowiednio: 13,9% i 62,9%. W styczniu poziom zaufania niewiele się zmienił (12,2. 59,6%).

Na zmianę notowań PZPR w okresie ostatnich kilku lat warto spojrzeć pod kątem wzajemnej relacji pomiędzy władzą (którą utożsamiała właśnie partia) a opozycją (której emenacją była "Solidarność"). Okazuje się, że nie zawsze w tym czasie wzrost notowań pierwszej strony łączył się ze spadkiem notowań drugiej - i odwrotnie. Co interesujące - przy całej różnicy w ocenie obu stron do listopada 1988 roku ich podstawowe trendy były dość zbliżone. Kiedy malało zaufanie do PZPR, w tym samym czasie malało zaufanie do opozycji, choć kształtowało się ono na różnych poziomach. Był to rezultat ogólnego spadku wiarygodności większości instytucji naszego życia politycznego. W tymże miesiącu nastąpiło zrównanie się odsetka obdarzających zaufaniem partię i opozycję. Od tego jednak czasu, a zwłaszcza od stycznia '89, trendy w tym zakresie rozminęły się wyraźnie - PZPR szybko zaczęła tracić społeczne poparcie, opozycja zaś - jako już wyraźnie alternatywna siła polityczna - szybko je pozyskiwać, by dojść do stanu obecnego.